

Мр Зоран КЕКОВИЋ
Факултет безбедности, Београд
Милан ДАНИЧИЋ
Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

Примена фактолошке анализе безбедносних појава на примеру привредног криминала

УДК: 519.237.7 : 343.973

Апстракт: У раду се приказује пример примене фактолошке анализе, ради сагледавања структуре, динамике и евалуационе предикције понашања одабране безбедносне појаве – кривичних дела привредног криминала, у периоду од 1996. до 2005. године, на подручју Републике Српске. Наведени период је интересантан за анализу јер обухвата време од престанка ратних сукоба на територији Босне и Херцеговине (правно успостављања Републике Српске као ентитета), као и године реформских процеса и демократских промена у држави. У раду су представљени резултати и закључци о утицају унутрашњих (рад органа постојења, ефикасности полиције, казне на политику и др.) и спољашњих (стање економије, привреде, државе, стање у државама у окружењу, понашање самих грађана и др.) фактора на анализирану појаву.

Кључне речи: привредни криминал, системи безбедности, анализа безбедносних појава, фактолошка анализа, фактолошке експликације и предикције.

1. Увод

Фактолошко информисање има за циљ праћење, анализу и предвиђање безбедносних појава и стања система безбедности (Савић и др., 2002). Ова врста аналитичко-статистичког информисања, заснива се на подацима из одговарајућих фондова и статистичким методама и моделима за обраду тих података. Након обраде следи интерпретација и закључивање, који заправо дају смисао примени статистичког моделирања у органима унутрашњих послова и деловима система безбедности.

Интензивним развојем информационо-комуникационих технологија, отворила се могућност да се коришћењем нових и проширењем постојећих аналитичких метода формира нови приступ решавању проблема из области безбедности. Овакав приступ усмерава рад орга-

на безбедности на превенцију криминала, у далеко већој мери него што је то раније био случај. Развојем сложених, интелигентних система који прате стање у сфери безбедности створена је могућност проактивног, агилног приступа менаџменту безбедности. То у преводу значи да софистицирана технологија није више само алат за анализу, већ и начин за предикцију, предлагање активности на свим нивоима одлучивања.

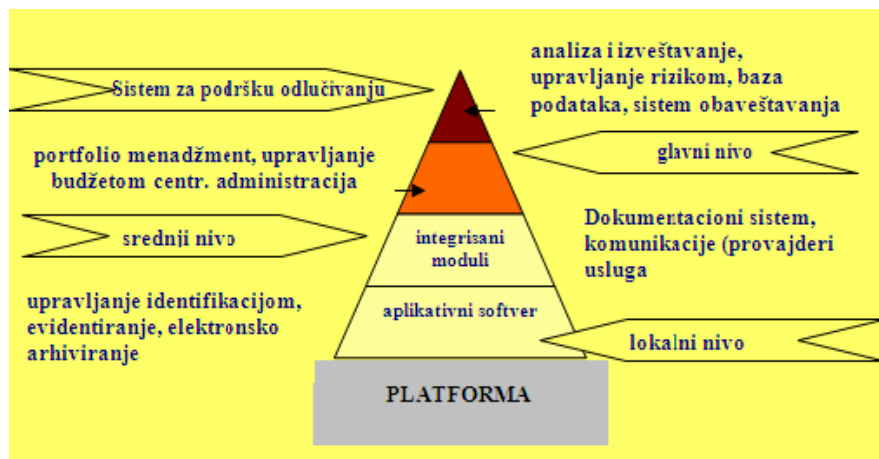
Појачана комуникација између органа безбедности и заинтересованих група у заједници, уз помоћ алата савремених мултимедијских комуникационих технологија, омогућава размену информација у циљу стварања ефикаснијег информационог система. Савремени безбедносни системи карактеришу се архитектуром информација која делује у смеру дијагностиковања социјалних проблема.

У складу са наведеним променама, намеће се процена да су нови фактори који утичу на област аналитике безбедносних појава следећи:

- појава нових софтверских алата, хардвера и друге пратеће опреме високих перформанси који пружају нове могућности у прикупљању, обради и анализи података (нпр. развој географског информационог система), али захтевају и дуже време за обуку корисника;
- интензивирање односа органа безбедности и јавности (нпр. постављање презентација на Интернету полицијских одељења ради бољег обавештавања локалне заједнице о активностима на превенцији криминала, статистичким подацима, репресивној делатности и др);
- потреба за проширењем круга кључних носилаца пројеката (тзв. „стејкхолдера“) из области безбедности, на приватни и невладин сектор;
- потреба за развојем нових, ефикасних стратегија за очување безбедности, услед појаве нових облика угрожавања безбедности.

2. Статистичко моделовање као подршка одлучивању

У склопу процеса доношења одлука, проласком кроз фазе структурирања проблема и сакупљања обавештења долази се до закључака, коришћењем стечених искустава, као и система повратне информације (кибернетски приступ управљању безбедносног система). Сакупљањем података, од органа унутрашњих послова, али и других државних органа, агенција и установа, приватног сектора, невладиних организација, као и самог становништва, отвара се могућност да се подаци систематизују и централизује управљање одговарајућим базама података. Активности на анализи и извештавању, менаџменту ризика, праћени по могућству додатним обавештајним подацима, формирају заправо систем за подршку одлучивању у безбедносним системима (слика 1).

Слика 1 – Интегрисани безбедносни информациони систем

Наведени трендови у развоју аналитике безбедносних појава указују на преклапање са системима за подршку одлучивања у области вишекритеријумске анализе, система заснованих на коришћењу web технологија, као и групних и просторних система. Управљање системима безбедности са аспекта аналитике, како на микро, тако и на макро нивоу, односно доношењу оперативних, тактичких и стратешких одлука, огледа се пре свега у подручју анализе структуре и динамике појава, алокације ресурса, доношења превентивних мера и управљања буџетом.

Овде ваља приметити да се у статистици и у друштвеним наукама (у Словенији и на западу) употребљава појам „дескриптивна“ и експланаторна (често и индуктивна) статистика. Ретко се говори о „фактима“ и фактолошкој анализи (израз је сличан факторској анализи, зато изазива нејасноћу у разумевању методе).

3. Анализа безбедносних појава, као инструменти савременој информисања

На способност система да егзистира и да функционише у складу са својим циљевима утичу:

- својства организације (елемената и структуре) тог система, али и
- природа, врста и јачина његове интеракције са сопственим окружењем.

У даљем тексту се на одабраном примеру анализе, указује на неке елементе за дескрипцију појава од интереса за:

- утврђивање стања и праћење појаве,

- анализирање и оцењивање стања појаве,
- предвиђање стања појаве.

Посматрана безбедносна појава (третирана као масовна) одређена је:

- временски, интервалско посматрање појаве по годинама (у овом случају од 1996. до 2005. године),
- садржински, дефинисањем кривичних дела (у даљем тексту КД) против привреде по одговарајућим законским квалификацијама, са модалитетима: недозвољена трговина, злоупотреба службеног положаја, проневере, фалсификовање службене исправе, утаја пореза и доприноса, фалсификовање новца, злоупотреба овлашћења у привреди, пословне преваре, несавесно привредно пословање, фалсификовање или уништавање пословних књига и остала КД (методологија класификације преузета је из аналитичке службе полиције Републике Српске),
- као извор података, за анализу су послужиле евиденције информационо-документационог фонда полицијског система Републике Српске и подаци доступни на веб презентацији Републичког завода за статистику Републике Српске.

Из истоимене базе података одговарајућим алатима за извештавање прикупљани су подаци за анализу. Даља обрада вршила се употребом програма *Microsoft Excel*, где су и формиране статистичке серије података, атрибутивне и нумеричке, временске и просторне, са апсолутним, релативним и кумулираним фреквенцијама, коришћене у даљем раду.

Методe коришћене у даљој анализи можемо да групишемо у:

- анализу структуре појаве,
- анализу динамике појаве и
- регресиону анализу појаве.

Извори фактолошких информација су фактолошка обавештења:

- фактолошке идентификације (обавештења о структури појава и обавештења о динамици појава),
- фактолошке експликације (обавештења о везама између појава) и
- фактолошке предикције (процене и прогнозе).

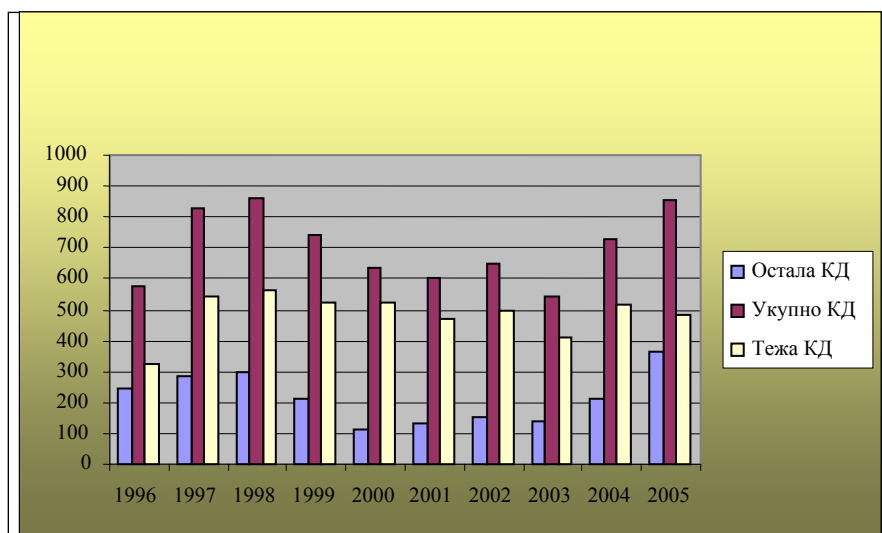
4. Фактолошке идентификације

4.1. Структура појаве

Обавештења о структури појаве садрже податке о саставу појаве, о њеном нивоу (тј. о фреквенцији њеног јављања у одговарајућем статистичком скупу) и податке о унутрашњим односима између њених елемената (о конфигурацији појаве).

Табела 1
Прејлед кривичних дела привредној криминала на територији Републике Српске у периоду 1996–2005. година

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Број КД	574	828	864	739	636	604	649	544	726	851

Слика 2 – Прејлед кривичних дела привредној криминала на територији Републике Српске у периоду од 1996. до 2005. године

Табела 2
Прејлед њежих кривичних дела привредној криминала извршених у периоду 1996–2005. године на територији Републике Српске

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ВРСТА КРИВИЧНИХ ДЕЛА										
Недозвољена трговина	129	338	222	207	231	98	34	32	26	26
Злоупотреба службеног положаја	72	78	118	95	75	80	157	111	152	125
Проневере	31	29	30	34	28	46	34	19	69	65
Фалсификовање службене исправе	39	55	63	68	46	76	109	66	64	59
Утаја пореза и доприноса	56	41	93	60	58	42	38	30	40	21
Фалсификовање новца	0	0	39	62	83	83	66	81	82	103
Злоупотреба овлашћења у привреди	0	0	0	0	0	23	29	42	42	23
Пословне преваре	0	0	0	0	0	4	12	13	24	40
Несавесно привредно пословање	0	0	0	0	0	14	5	6	10	12
Фалсификовање или уништавање пословних књига	0	0	0	0	0	6	13	8	7	12
Остала кривична дела	247	287	299	213	115	132	152	136	210	365
Укупно	574	828	864	739	636	604	649	544	726	851

Табела 3

Максимум и минимум кривичних дела привредној криминала у периоду 1996–2005. година

Број кривичних дела против привреде	Максимум	Минимум
Укупно	864	544
Број тежих кривичних дела	565	327
Број осталих кривичних дела	365	115

Табела 4

Максимум и минимум тежих облика кривичних дела привредној криминала у периоду 1996–2005. година

Врста кривичног дела	Максимум	Минимум
Недозвољена трговина	338	26
Утаја пореза и доприноса	93	21
Злоупотреба службеног положаја	157	72
Фалсификовање службене исправе	109	39
Проневера	69	19
Фалсификовање новца	0	103

Максималан број КД укупно посматрано је у 1998. години, као и тежих КД, док је максимум лакших дела 2005. године. Очигледно, повећање осталих КД у последње три године, указује на повећани акценат у раду истражних органа на тежим КД, што је вероватно изазвало „селидбу“ криминала у тзв. остале врсте КД (датом класификацијом нису посебно издвојена дела из области мита и корупције, која су по статистикама међународних организација веома заступљена).

Када се уоче године са максималним бројем појединих тешких КД, добија се нешто другачија слика. У почетку разматраног периода, највећи је број дела утаје пореза и недозвољене трговине, као логичан след слабих државних органа и институција. Како је држава јачала, број оваквих дела се смањивао, што указује на појачан рад пореске управе и органа финансијске инспекције. Максималан број КД фалсификовање службене исправе и злоупотребе службеног положаја је у 2002. години, проневера у 2004, а КД фалсификовања новца у 2005. години (исто важи и за остала КД). Из анализе се намеће јасна потреба појачања рада истражних органа у домену КД мита и корупције, фалсификовања новца, као и злоупотреба службеног положаја и исправа.

За органе безбедности, ово има посебан значај, у смислу реструктурисања безбедносне политике тј. појачања контроле исправа физичких и правних лица, како класичних (папирних), тако и електронских злоупотреба идентитета, појачане контроле новца у оптицају, контроле појаве примања и давања мита, корупције и проневера (контрола

стратешког и тактичког менаџмента предузећа посебним мерама, решавањем конфликта да се извештаји о стању безбедности предају управо највишем менаџменту који по статистикама врши наведена кривична дела). У том смислу је потребна појачана веза приватног сектора безбедности и надлежних органа гоњења (размена података, приступ базама података, аналитичким извјештајима и билтенима, консултације, састанци и сл.).

Хомогеност појаве јесте један од показатеља структуре појаве којим се исказује својство (не)компактности структуре. Закључци о (не)хомогености посматране појаве извлаче се из упоредне анализе и оцене података о средњој вредности и о варијабилитету појаве. У Табели 5 приказани су резултати праћења хомогености, у односу на године наведеног периода (аритметичка средина, стандардна девијација и коефицијент варијације појаве) за укупан број КД, тежа КД и остала КД посебно.

Табела 5

Анализа хомогености кривичних дела и вредности криминала по годишњим вредностима

Врста кривичних дела	Коефицијент варијације
Укупно	16,76%
Број тежих кривичних дела	14,50%
Број осталих кривичних дела	38,77%

На основу података из Табеле 5 закључујемо:

- просечан годишњи број КД је 701, а тежих КД 486 и могу се узети као репрезент појаве, с обзиром на низак коефицијент варијације од 16,76%, односно 14,50%.

- просечан годишњи број осталих КД (216) није добар репрезент појаве јер има коефицијент варијације већи од 30%, односно велика одступања (84 КД).

Табела 6

Хомогеност појединих врста кривичних дела по годишњим вредностима

Врста кривичног дела	Коефицијент варијације
Недозвољена трговина	82,00%
Злоупотреба службеног положаја	29,66%
Проневере	42,75%
Фалсификовање службене исправе	29,43%
Утаја пореза и доприноса	41,96%
Фалсификовање новца	59,71%

Додатном анализом хомогености појединих врста тежих КД, у Табели 6, уочавамо да се просечан годишњи број КД може узети као репрезент појаве код фалсификовања службених исправа и злоупотребе службеног положаја, јер су им коефицијенти варијације испод 30%. Остале врсте КД су изузетно нехомогене по годишњим вредностима.

Табела 7

Хомогеност тежких кривичних дела по врсти

	2001	2002	2003	2004	2005
Коефицијент варијације	76,37%	93,81%	88,48%	95,39%	132,37%

Анализа хомогености тежких КД по врсти казује на изразиту нехомогеност у свим годинама (свуда је коефицијент варијације виши од 70%), што говори о изразитој разнородности квалификација дјела, те средња вредност не може бити добар репрезент појаве.

4.2. Конфигурација појаве

Конфигурација појаве јесте показатељ структуре који информише о међусобним односима и заступљености појединих модалитета у укупној појави.

Табела 8

Заступљеност тежких кривичних дела у укупном броју кривичних дела привредног криминала на територији Републике Српске у периоду 1996–2005. година

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Заступљеност тежких кривичних дела (%)	43,03	34,66	34,61	28,82	18,08	21,85	23,42	25,00	28,93	42,89
Заступљеност осталих кривичних дела (%)	56,97	65,34	65,39	71,18	81,92	78,15	76,58	75,00	71,07	57,11

Из Табела 8 и 9 закључујемо да је структура КД привредног криминала таква да је значајно већи удео тежких КД него осталих, од 56,97% до чак 81,92% у 2000. години. Најзаступљенија КД су тзв. остала кривична дела, а од класификованих појавних облика то су недозвољена трговина, која доминира по учешћу у периоду 1996–2001. година, и злоупотреба службеног положаја и фалсификовање новца који доминирају у периоду 2001–2005. година. На слици 3 приказана је конфигурација КД по врсти у 2005. години.

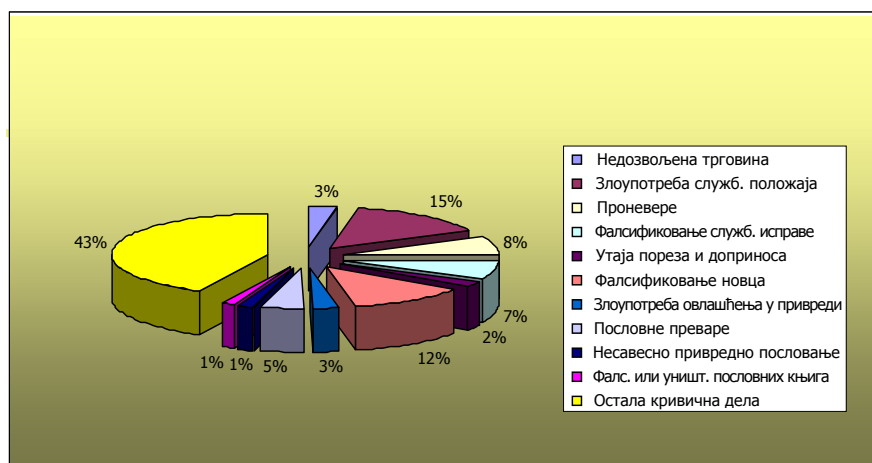
Табела 9

Прејед заступљености облика привредног криминала на територији Републике Српске у периоду 1996–2005. година

Конфигурација	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ВРСТА КРИВИЧНОГ ДЕЛА										
Недозвољена трговина	22,47%	40,82%	25,69%	28,01%	36,32%	16,23%	5,24%	5,88%	3,58%	3,06%
Злоупотреба службеног положаја	12,54%	9,42%	13,66%	12,86%	11,79%	13,25%	24,19%	20,40%	20,94%	14,69%
Проневере	5,40%	3,50%	3,47%	4,60%	4,40%	7,62%	5,24%	3,49%	9,50%	7,64%

СТРУЧНИ РАДОВИ

Фалсификовање службене исправе	6,79%	6,64%	7,29%	9,20%	7,23%	12,58%	16,80%	12,13%	8,82%	6,93%
Утаја пореза и доприноса	9,76%	4,95%	10,76%	8,12%	9,12%	6,95%	5,86%	5,51%	5,51%	2,47%
Фалсификовање новца	0,00%	0,00%	4,51%	8,39%	13,05%	13,74%	10,17%	14,89%	11,29%	12,10%
Злоупотреба овлашћења у привреди	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	3,81%	4,47%	7,72%	5,79%	2,70%
Пословне преваре	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,66%	1,85%	2,39%	3,31%	4,70%
Несавесно привредно пословање	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	2,32%	0,77%	1,10%	1,38%	1,41%
Фалсификовање или уништавање пословних књига	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,00%	0,99%	2,00%	1,47%	0,96%	1,41%
Остала кривична дела	43,03%	34,66%	34,61%	28,82%	18,08%	21,85%	23,42%	25,00%	28,93%	42,89%
У К У П Н О	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Слика 3 – Заступљености појединих врста кривичних дела у 2005. години на подручју Републике Српске

4.3. Јачина појаве

Јачина појаве утврђује се компарацијом нивоа посматране појаве према нивоу других релевантних појава, у овом случају према броју становника и величини простора на коме се појава јавља. Степену криминализације, када је у питању привредни криминал, приказан је стопом криминала (табела 10).

Стопа криминализма у 1991. и 2002. години¹

Година	Стопа криминализације средине (број кривичних дела привредног криминала на 10 000 становника)
1996	4,12
1997	5,87
1998	6,05
1999	5,10
2000	4,33
2001	4,05
2002	4,46
2003	3,72
2004	4,93
2005	5,75

Уколико се анализира интензитет појаве на укупном броју становника, као у табели 10, следи закључак да је број КД по становнику био највећи 1998. и 1997. године, али се јачина повећала значајно 2005. године, што указује на поновно јачање привредног криминала у Републици Српској.

Када израчунамо густину појаве тј. интензитет појаве у односу на површину у km^2 коју обухвата Република Српска (табела 11), уочавамо да је максимум броја КД на 100 квадратних километара 1998. године, а да се њему приближио поново 2005. године.

Густина КД на 100 квадратних километара

Година	Густина (број КД на 100 km^2)
1996	2,31
1997	3,33
1998	3,48
1999	2,97
2000	2,56
2001	2,43
2002	2,61
2003	2,19
2004	2,92
2005	3,42

¹ Од 2002. године из процене становништва изузет је Дисктрикт Брчко. Преузето са званичног сајта Завода за статистику Републике Српске, адреса www.rzs.rs.ba у новембру 2006. године.

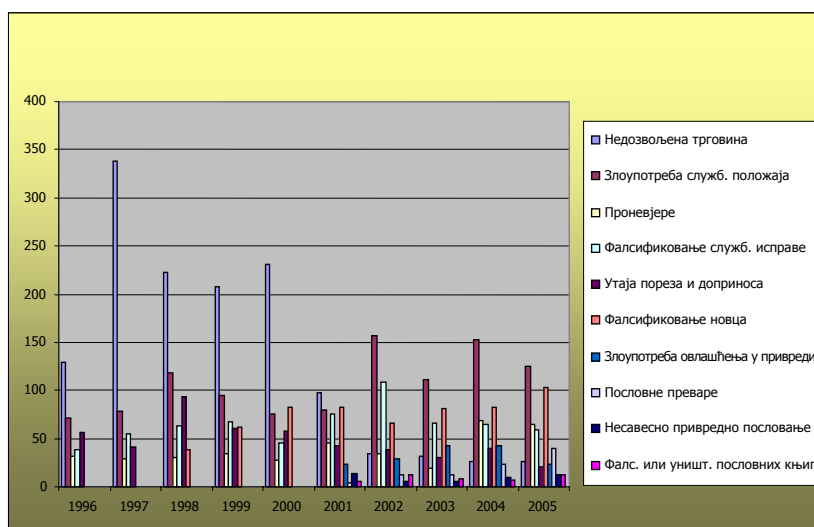
4.4. Динамика и хронологија појаве

Динамика појаве описана је временском статистичком серијом и другим показатељима, користећи познате алате за опис: дијаграме, табеле, индексе и др.

На слици 4 приказана је хронологија привредног криминала у Републици Српској, у периоду 1996–2005, која показује да је број дела растао у периоду 1996–1998, потом опадао, а да од 2003. поново бележи раст, скоро у нивоу 1998. године. Слично кретање појаве постоји и код осталих КД, код КД фалсификовања новца, пословних превара, злоупотреба овлашћења у привреди, проневера и злоупотребе службеног положаја. Једино се код КД недозвољене трговине и утаје пореза и доприноса запажа опадање броја дела у периоду 2002–2005. година.

Слика 4 – Хронологија КД привредног криминала у периоду 1996–2005. година

Слика 4а – Хронологија појавних облика у периоду 1996–2005. година

4.5. Расӣ и развој њојаве

Табеле 12 до 18 садрже апсолутне и релативне показатеље раста и развоја појаве.

Ајсолуџни њоказатељи расӣа (референџна њодина 1996)

Табела 12

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ВРСТА КРИВИЧНОГ ДЕЛА										
Недозвољена трговина	–	209	93	78	102	–31	–95	–97	–103	–103
Злоупотреба службеног положаја	–	6	46	23	3	8	85	39	80	53
Проневере	–	–2	–1	3	–3	15	3	–12	38	34
Фалсификовање службене исправе	–	16	24	29	7	37	70	27	25	20
Утаја пореза и доприноса	–	–15	37	4	2	–14	–18	–26	–16	–35
Фалсификовање новца	–	0	39	62	83	83	66	81	82	103
Злоупотреба овлашћења у привреди	–	0	0	0	0	23	29	42	42	23
Пословне преваре	–	0	0	0	0	4	12	13	24	40
Несавесно привредно пословање	–	0	0	0	0	14	5	6	10	12
Фалсификовање или уништење пословних књига	–	0	0	0	0	6	13	8	7	12
Остала КД	–	40	52	–34	–132	–115	–95	–111	–37	118
УКУПНО	–	254	290	165	62	30	75	–30	152	277

Табела 13

Ајсолуџни њоказатељ развоја

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ВРСТА КРИВИЧНИХ ДЕЛА										
Недозвољена трговина	–	209	–116	–15	24	–133	–64	–2	–6	0
Злоупотреба службеног положаја	–	6	40	–23	–20	5	77	–46	41	–27
Проневере	–	–2	1	4	–6	18	–12	–15	50	–4
Фалсификовање службене исправе	–	16	8	5	–22	30	33	–43	–2	–5
Утаја пореза и доприноса	–	–15	52	–33	–2	–16	–4	–8	10	–19
Фалсификовање новца	–	0	39	23	21	0	–17	15	1	21
Злоупотреба овлашћења у привреди	–	0	0	0	0	23	6	13	0	–19
Пословне преваре	–	0	0	0	0	4	8	1	11	16
Несавесно привредно пословање	–	0	0	0	0	14	–9	1	4	2
Фалсификовање или уништење пословних књига	–	0	0	0	0	6	7	–5	–1	5
Остала КД	–	40	12	–86	–98	17	20	–16	74	155
УКУПНО	–	254	36	–125	–103	–32	45	–105	182	125

Средњи прираст кривичног дела

ВРСТА КРИВИЧНОГ ДЕЛА	Средњи прираст
Недозвољена трговина	-11,44
Злоупотреба служб. положаја	5,89
Проневере	3,78
Фалсификовање службене исправе	2,22
Утаја пореза и доприноса	-3,89
Фалсификовање новца	11,44
Злоупотреба овлашћења у привреди	2,56
Пословне преваре	4,44
Несавјесно привредно пословање	1,33
Фалсификат или уништење пословних књига	1,33
Остала кривична дела	13,11
УКУПНО	30,78

Индекс расја (референтна година 1996) привредног криминала у периоду 1996–2005. у Републици Српској

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ВРСТА КРИВИЧНИХ ДЕЛА										
Недозвољена трговина	-	262,02	172,09	160,47	179,07	75,97	26,36	24,81	20,155	20,16
Злоупотреба службеног положаја	-	108,33	163,89	131,94	104,17	111,11	218,06	154,17	211,111	173,61
Проневере	-	93,55	96,77	109,68	90,32	148,39	109,68	61,29	222,581	209,68
Фалсификовање службене исправе	-	141,03	161,54	174,36	117,95	194,87	279,49	169,23	164,103	151,28
Утаја пореза и доприноса	-	73,21	166,07	107,14	103,57	75,00	67,86	53,57	71,4286	37,50
Остала кривична дела	-	116,19	121,05	86,23	46,56	53,44	61,54	55,06	85,0202	147,77
У К У П Н О	-	144,25	150,52	128,75	110,80	105,23	113,07	94,77	126,481	148,26

СТРУЧНИ РАДОВИ

Табела 16

Темпо раста кривичних дела привредној криминала у периоду 1996–2005. у Републици Српској

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ВРСТА КРИВИЧНИХ ДЕЛА										
Недозвољена трговина	–	262,02	65,68	93,24	111,59	42,42	34,69	94,12	81,25	100,00
Злоупотреба службеног положаја	–	108,33	151,28	80,51	78,95	106,67	196,25	70,70	136,94	82,24
Проневере	–	93,55	103,45	113,33	82,35	164,29	73,91	55,88	363,16	94,20
Фалсификовање службене исправе	–	141,03	114,55	107,94	67,65	165,22	143,42	60,55	96,97	92,19
Утаја пореза и доприноса	–	73,21	226,83	64,52	96,67	72,41	90,48	78,95	133,33	52,50
Остала кривична дела	–	116,19	104,18	71,24	53,99	114,78	115,15	89,47	154,41	173,81
УКУПНО	–	144,25	104,35	85,53	86,06	94,97	107,45	83,82	133,46	117,22

Табела 17

Спољна раста (у %) привредној криминала у периоду 1996–2005. у Републици Српској

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
ВРСТА КРИВИЧНОГ ДЕЛА										
Недозвољена трговина	–	162,02%	–34,32%	–6,76%	11,59%	–57,58%	–65,31%	–5,88%	–18,75%	0,00%
Злоупотреба службеног положаја	–	8,33%	51,28%	–19,49%	–21,05%	6,67%	96,25%	–29,30%	36,94%	–17,76%
Проневере	–	–6,45%	3,45%	13,33%	–17,65%	64,29%	–26,09%	–44,12%	263,16%	–5,80%
Фалсификовање службене исправе	–	41,03%	14,55%	7,94%	–32,35%	65,22%	43,42%	–39,45%	–3,03%	–7,81%
Утаја пореза и доприноса	–	–26,79%	126,83%	–35,48%	–3,33%	–27,59%	–9,52%	–21,05%	33,33%	–47,50%
Фалсификовање новца	–	–	–	58,97%	33,87%	0,00%	–20,48%	22,73%	1,23%	25,61%
Злоупотреба овлашћења у привреди	–	–	–	–	–	–	26,09%	44,83%	0,00%	–45,24%
Пословне преваре	–	–	–	–	–	–	200,00%	8,33%	84,62%	66,67%
Несавесно привредно пословање	–	–	–	–	–	–	–64,29%	20,00%	66,67%	20,00%
Фалсификовање или уништавање пословних књига	–	–	–	–	–	–	116,67%	–38,46%	–12,50%	71,43%
Остала кривична дела	–	16,19%	4,18%	–28,76%	–46,01%	14,78%	15,15%	–10,53%	54,41%	73,81%
УКУПНО	–	44,25%	4,35%	–14,47%	–13,94%	–5,03%	7,45%	–16,18%	33,46%	17,22%

Средњи темпо раста и пројечна стопа раста привредног криминала у периоду 1996–2005. у Републици Српској

ВРСТА КРИВИЧНОГ ДЕЛА	Средњи темпо раста	Просечна стопа раста
Недозвољена трговина	83,70	-16,30%
Злоупотреба службеног положаја	106,32	6,32%
Проневере	108,57	8,57%
Фалсификовање службене исправе	104,71	4,71%
Утаја пореза и доприноса	89,67	-10,33%
Остала кривична дела	104,43	4,43%
УКУПНО	104,47	4,47%

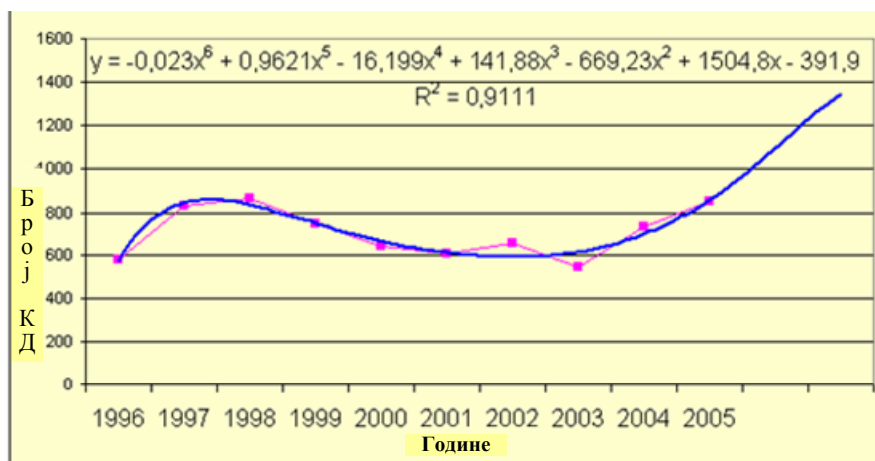
Уколико израчунамо просечну стопу раста за КД фалсификовање новца, у периоду 1999–2006. (од када постоји евиденција овог појавног облика), она износи 14,88%. За КД злоупотреба овлашћења у привреди је 0%, за пословне преваре 77,83%, за несавесно привредно пословање -3,78%, а за фалсификовање или уништавање пословних књига 18,92% (у периоду 2002–2005. година, од када су евидентирани ови појавни облици).

Из наведених података динамике појаве закључујемо:

- просечна годишња стопа пораста КД привредног криминала је 4,47%;
- у значајном порасту су дела пословне преваре (огроман просечни годишњи пораст, од 77,83%, за само четири године), фалсификовање или уништавање пословних књига, фалсификовање новца;
- у мањем порасту су КД проневере, злоупотреба службеног положаја, фалсификовање службене исправе и остала КД;
- у опадању су КД недозвољене трговине, утаја пореза и доприноса и несавесно привредно пословање;
- укупан број КД привредног криминала је у просечном годишњем порасту од 4,47% , али се посебно висока стопа раста запажа у 2004. и 2005. години (33,46%, односно 17,22%).

4.6. Тренд појаве

Тренд је обавештење које указује на централну тенденције тока појаве током времена 1996–2005. година (слика 6).

Слика 6 – Ток појаве са линијом тренда и полиномом кривичних дела привредног криминала у Републици Српској у периоду 1996–2005. година

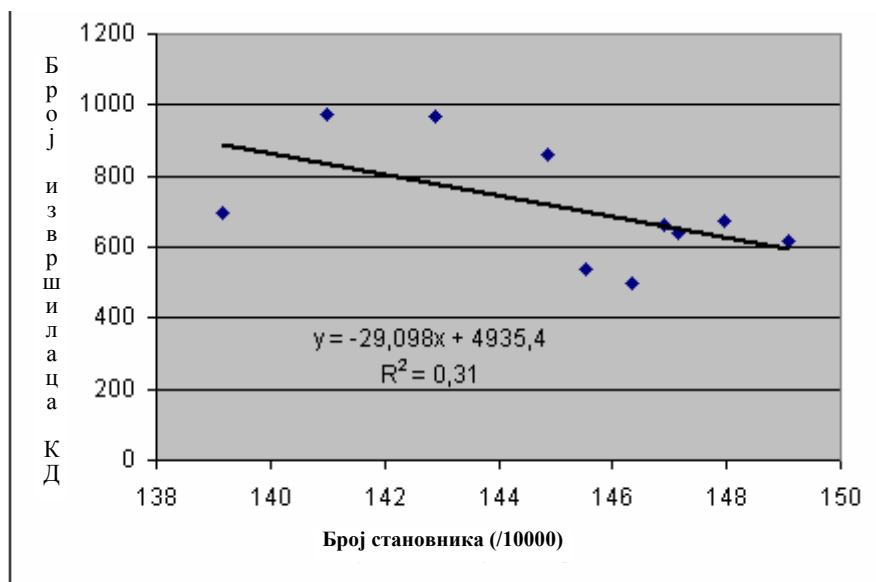
Вредност коефицијента детерминације од 0,91 за укупан број КД казује да је полиномијална функција којом је моделован адекватан математички модел, те да је у назначеном периоду тренд појаве исправно идентификован.

5. Фактолошке експликације

За разлику од поступака идентификације структуре и динамике појава, којом приликом се утврђује постојање појава и њихово кретање, методе и модели експликације појаве имају за циљ долажење до сазнања којима се те појаве могу објаснити.

Ако се претпоставља да је једна појава узрок друге појаве и/или да је друга појава последица прве појаве, онда се евентуална веза између тих појава испитује помоћу одговарајућих регресионих модела. Да ли између броја становника и броја извршилаца КД постоји веза? До одговора на ово питање најједноставније се и најбрже се долази изразом дијаграма расипања (слика 7).

На основу ових сазнања закључујемо да између броја становника подручја Републике Српске и броја извршилаца кривичних дела на том подручју постоји врло слаба веза. Са дијаграма расипања читавамо да се повећање броја становника у првих четири године периода одразило на повећање броја извршилаца КД, али да се потоње повећање извршилаца КД у периоду 2003–2005. не може тумачити повећањем броја становника, већ неким другим факторима у безбедносном окружењу. Вредност коефицијента детерминације од 0,31 казује да повећање манифестација појаве КД привредног криминала у свега 31% случајева објашњава појава повећања броја становника.

Слика 7 – Дијаграм расијања са линијом регресије

6. Фактиолошке предикције

Рационалне методе предвиђања користе податке (из прошлости и садашњости) и/или методе за њихову обраду ради продукције обавештења о могућој будућности. Суштина методе екстраполације састоји се у следећем: ако је појава настала, расла и развијала се у познатим условима према неким правилима она ће тај свој ток наставити у будућности, под претпоставком да се нису (битно) променили ни поменутих услова, ни поменута правила.

Моделовање подразумева коришћење модела као средстава за израду прогноза. Израда модела врши се логичко-математичким поступцима као кибернетски модел (тј. логичко-математички модел подржан рачунарском технологијом).

За предвиђање нивоа неке појаве може да се користи средњи темпо раста, који информише о општој тенденцији кретања појаве у посматраном временском периоду. Прогнозирана вредност броја КД у 2006. години је 889 КД укупно, а у 2007. години 929 КД (слика 6).

Тренд појаве се заиста често користи као „инструмент“ за одговарајућа предвиђања. Прогноза о којој говоримо има смисла само ако се може претпоставити да се фактори релевантни за ову појаву неће битно изменити у наредном периоду. Само у том случају ће појава задржати исти тренд, што даје могућност да на графику једноставно продужимо линију тренда, аутоматски добијемо одговарајуће вредности или фор-

мирамо модел тренда, а потом израчунамо вредности за било коју годину поменутог периода. Према сачињеном моделу тренда, укупан број КД 2006. године било је 1058, а у 2007. 1286 КД (слика 6).

Закључак

Анализе које третирају елементе, структуру и организацију, функције и односе са окружењем безбедносних система требало би да послуже ефикасном управљању, посебно у домену превенције криминала. На примеру анализе појаве привредног криминала на подручју Републике Српске у периоду 1996–2005. године, покушано је да се укаже на неке могућности аналитике безбедносних појава из домена статистичког моделовања, које могу произвести корисне закључке или чак предвиђања и објашњења безбедносних појава и система. Нови алати, посебно из домена информационо-комуникационих технологија, дефинитивно мењају однос чинилаца безбедности према аналитици безбедносних појава, као и њу саму. Циљ анализа и јесте да се истакне да без правилне интерпретације и коришћења аналитичких обавештења није довољно ефикасно организовање и планирање послова из области безбедности, нарочито безбедносног менаџмента.

Анализа указује на потребу јачања активности субјеката безбедности у области привредног криминала, јер се очекује пораст манифестација и модалитета кривичних дела, као и честе „селидбе“ из области у област криминала, као доказ брзе адаптације извршилаца на промене закона и казнене политике и пословне климе. Нарочито би требало обратити пажњу на КД у значајном порасту: пословне преваре, фалсификовање или уништавање пословних књига и фалсификовање новца. Мере превенције директно следују из наведених оперативних и стратешких анализа, у облику: едукације запослених у области безбедности, као и самих запослених у предузећима, појачаним мерама и процедурама контроле линија рада (материјално-финансијског пословања, књиговодства, вишег менаџмента), контроле исправа и новца адекватним уређајима, јачање размене података са полицијским и инспекцијским службама (финансијска контрола).

Поред бројних предности, наведени методи носе и одређене недостатке. Регресијски модел је показао скромну процену утицаја варијабле становништво (31%), што је уобичајен резултат. У неким анализама бинарне и мултиноминалне логичке анализе добијени су и скромнији показатељи при тестирању утицаја социо-демографских варијабли (познавање социодемографије не омогућава предикцију), што значи да је потребно да се потраже друге варијабле (теоретски дефинисане варијабле).

Линеарна регресија (за тестирање утицаја броја становника) је релативно стара метода. Ако желимо добити анализу која је на вишем нивоу употребљивости, потребно ју је допунити употребом кластер

анализе и тестирањем неких других теоретских модела (број нових компанија, број компанија на ивици опстанка, оних које су у финансијској кризи и слично).

Колико ће савремене методе, технике и алати побољшати безбедност на глобалном и локалном нивоу, показаће време, али оно што је сигурно је да анализе немају тежину, уколико се не трансформишу у језик препознатљив безбедносном менаџменту.

Литература:

1. Byrne, D.: *Complexity theory and the social sciences: an introduction* Routledge, London, New York, 1998.
2. Cilliers, P.: *Complexity and postmodernism: understanding complex systems*, Routledge, London, New York, 2000.
3. Бошковић, М., Јовичић Д.: *Криминалистика – методика*, Виша школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2003.
4. Игњатовић, Ђ.: *Криминологија*, Службени гласник, Београд, 2005.
5. Крстић, О.: *Примењена криминалистика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
6. Lattes, G. V., Recchi, E.: *Comparing European societies*, Monduzzi Editore spa., Bologna, 2005.
7. Савић, Ј., Видојковић Д., Стаматовић-Ђурић, О.: *Савремено оперативно информисање*, ВШУП, Београд-Земун, 2000.
8. Савић, Ј., Видојковић, Д., Стаматовић-Ђурић, О.: *Информатика у органима унутрашњих послова*, ВШУП, Београд, 2002.
9. Applying Fact Analysis on Security Phenomena in the Sphere of White-Collar Crime.

Applying Fact Analysis on Security Phenomena in the Sphere of White-Collar Crime

Abstract: *The paper offers an example of fact analysis, performed to survey the structure, dynamics and possible prediction of developments regarding the observed security phenomenon – in this case, white-collar criminal acts in the territory of the Republic of Srpska in the 1996–2005 period. The observation period is interesting for analyzing because it includes the period of ending armed conflicts in the territory of Bosnia and Herzegovina (and the establishing of the Republic of Srpska as an entity), as well as years of reform processes and democratic changes in the state. The paper presents the results and conclusions referring to the influence of both internal (prosecution activities, police efficiency, penal policy, etc.) and external (state of economy, the country itself, that of neighbouring countries, etc.) factors on the observed phenomenon.*

Key words: *white-collar crime, security systems, security phenomena analysis, fact analysis, fact identification, explication, prediction.*
